

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ

Назаренко Г.А.

**ПІДГОТОВКА ПЕДАГОГІВ
У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ
ОСВІТИ ДО ВИХОВАННЯ
КУЛЬТУРИ ГІДНОСТІ УЧНІВ**

Методичні рекомендації

Кіровоград - 2014

УДК 378.015.31:17.022.1
ББК 74.204
Н 19

Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах Комісією з проблем виховання дітей та учнівської молоді Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України (протокол № 3 від 03 грудня 2013 р.; лист Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН України № 14.1/12-Г-44 від 21 січня 2014 р.)

Рекомендовано вченою радою Інституту проблем виховання НАПН України (протокол № 9 від 28 жовтня 2013 р.)

Рецензенти:

Хомич Л. О. — д-р пед. наук, професор, заступник директора з науково-експериментальної роботи Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України;

Петрочко Ж. В. — д-р пед. наук, старший наук. співробітник, заступник директора з науково-експериментальної роботи Інституту проблем виховання НАПН України;

Барбазюк О. А. — директор науково-методичного центру управління освіти Солом'янської районної в місті Києві державної адміністрації.

Н 19

Назаренко Г. А.

Підготовка педагогів у системі післядипломної освіти до виховання культури гідності учнів : [методичні рекомендації] / Г. А. Назаренко. — Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. — 24 с.
ISBN 978-966-189-288-9

У методичних рекомендаціях «Підготовка педагогів у системі післядипломної освіти до виховання культури гідності учнів» обґрунтовано методичні засади, зміст, форми, методи і напрями підготовки вчителів до виховання культури гідності учнів у процесі післядипломної освіти.

Методичні рекомендації адресовані науково-педагогічним працівникам закладів післядипломної освіти, директорам, заступникам директорів, педагогічним працівникам загальноосвітніх навчальних закладів, студентам педагогічних закладів, вузів.

УДК 378.015.31:17.022.1
ББК 74.204

ISBN 978-966-189-288-9

© Назаренко Г. А., 2014
© ТОВ «Імекс-ЛТД», 2014

ВСТУП

Демократизація суспільного життя, становлення громадянського суспільства в Україні у значній мірі пов'язані із рівнем культури гідності кожного члена українського суспільства. Успішне вирішення завдань виховання культури гідності дітей та учнівської молоді у значній мірі залежить від рівня готовності педагогів здійснювати діяльність у цьому аспекті.

На основі вивчення наукових праць О. В. Бартків [2], І. М. Дичківської [5], К. В. Макогон [7], І. П. Підласого [10], В. О. Сластьоніна [11], В. І. Уруського [12] та інших вчених формування готовності педагогів до виховання культури гідності учнів ми розглядаємо як процес цілеспрямованого розвитку в умовах післядипломної освіти всіх здібностей і якостей особистості, що у своїй сукупності складають готовність до зазначеної діяльності. Суть процесу формування готовності педагогів до виховання культури гідності учнів визначаємо як зміну станів у розвитку готовності від нижчого до максимально можливого рівня в конкретних умовах.

Під *готовністю до виховання культури гідності учнів* розуміємо інтегральну якість особистості, яка характеризується наявністю та певним рівнем сформованості мотиваційно-ціннісного, когнітивного, операційного та рефлексивно-особистісного компонентів у їх єдності, що проявляється у прагненні досягти ефективності процесу виховання культури гідності дітей та учнівської молоді й у підготовленості до цього на професійному рівні.

Іншими словами, *готовність до виховання культури гідності учнів* — це інтегральна якість особистості педагога, що виявляється в активній суспільній і професійно-педагогічній позиції і передбачає наявність мотиваційно-ціннісного ставлення до діяльності у даному аспекті, володіння ефективними способами і засобами досягнення цілей виховання культури гідності школярів, здатності до професійно-особистісної рефлексії.

За своєю структурою це складне інтегративне утворення, яке охоплює різноманітні якості, здібності, знання, навички особистості педагога. Як один із важливих компонентів професійної готовності, вона є передумовою ефективною діяльності педагога з виховання культури гідності учнів, максимальної реалізації своїх можливостей та розкриття творчого потенціалу.

У відповідності до зазначеного, у *структурі* готовності педагога до виховання культури гідності учнів виділяємо *мотиваційно-ціннісний компонент* як сукупність системи цінностей, а також

мотивів, адекватних цілям та завданням педагогічної діяльності у даному аспекті; *когнітивний компонент* як сукупність знань, необхідних для здійснення зазначеного виховного процесу; *операційний компонент* як сукупність вмінь та навичок практичного вирішення завдань виховання культури гідності учнів; *рефлексивно-особистісний компонент* як сукупність особистісних здібностей та якостей педагога, важливих для виконання завдань виховання культури гідності учнів, а також спроможність здійснювати рефлексію власної діяльності.

Отже, мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційний та рефлексивно-особистісний компоненти в сукупності репрезентують структуру готовності педагога до виховання культури гідності учнів й *одночасно є критеріями сформованості* у педагогів цього феномену. Ця готовність є особистісним утворенням, яке опосередковує залежність між ефективністю діяльності педагога і його спрямованістю на вдосконалення свого професійного рівня в контексті досліджуваної проблеми.

Під час вхідного діагностування на курсах підвищення кваліфікації, а також перед початком підготовки вчителів до виховання культури гідності учнів у системі методичної роботи у міжкурсовий період рекомендуємо вивчити стан готовності педагогічних працівників до виховання досліджуваного феномену у дітей та учнівської молоді.

Мета діагностування — отримання інформації про стартовий рівень готовності педагогічних працівників до виховання культури гідності учнів, виявлення наявності у них досвіду діяльності з названої проблеми та характеру даного досвіду.

Для визначення рівня сформованості вищезазначених критеріїв педагогів рекомендуємо отримати аналітичну інформацію з різних джерел за допомогою системи *методів*: інформаційно-констатувальних (інтерв'ю, анкетування, тестування); оцінювальних (експертна оцінка, незалежні характеристики, самооцінка); продуктивних (оцінка продуктів та результатів освітньої діяльності педагога, тестування).

У процесі діагностування рекомендуємо також використати розроблені нами анкети.

Анкета 1. Діагностика мотиваційно-ціннісного критерію готовності педагогів до виховання культури гідності учнів.

Наскільки відповідають наведені нижче твердження Вашій позиції?

№ з/п	Зміст твердження	4	3	2	1	0
1.	Я усвідомлюю необхідність виховання в учнів культури гідності					
2.	Я усвідомлюю смисл і цілі виховної діяльності з формування культури гідності учнів					
3.	Для мене є цікавою інформація про новітні педагогічні технології виховання культури гідності учнів					
4.	Я готовий/а до створення власних творчих напрацювань з проблеми виховання культури гідності учнів					
5.	Я готовий до подолання труднощів, пов'язаних з організацією процесу виховання культури гідності учнів					
6.	Я готовий/а до вдосконалення практичних навичок виховання культури гідності учнів					

Примітки: «4» — відповідає повністю; «3» — відповідає частково; «2» — скоріше «ні», ніж «так»; «1» — не відповідає; «0» — важко визначитись.

По кожному показнику необхідно підрахувати **коефіцієнт загального рівня** його прояву за формулою:

$$\frac{[(K_1 \times 4) + (K_2 \times 3) + (K_3 \times 2) + K_4]}{(K \times 4)},$$

де K — загальна кількість респондентів; K_1 — кількість респондентів, які оцінили прояв вимірюваного показника оцінкою «4»; K_2 — кількість респондентів, які оцінили прояв вимірюваного показника оцінкою «3»; K_3 — кількість респондентів, які оцінили прояв вимірюваного показника оцінкою «2»; K_4 — кількість респондентів, які оцінили прояв вимірюваного показника оцінкою «1».

Підсумковий коефіцієнт для оцінки рівня сформованості *мотиваційно-ціннісного критерію* готовності педагогів до виховання в учнів культури гідності визначається шляхом ділення суми коефіцієнтів прояву показників на кількість цих показників (їх всього 6).

Високий рівень сформованості *мотиваційно-ціннісного критерію* готовності педагогів до виховання в учнів культури гідності дорівнює коефіцієнту від «0,75» до «1»; середній рівень сформованості відповідає коефіцієнту від «0,50» до «0,74»; недостатній рівень сформованості визначається коефіцієнтом від «0,26» до «0,49»; низький рівень сформованості відповідає коефіцієнту нижчому, ніж «0,25».

Анкета 2. Діагностика рівня сформованості когнітивного критерію готовності педагога до виховання в учнів культури гідності.

- 2.1. Як Ви розумієте поняття «культура гідності» особистості?
Продовжіть вислови:
- 2.2. Людська гідність — це ...
- 2.3. Особиста гідність — це ...
- 2.4. Національна гідність — це ...
- 2.5. Які нормативно-правові акти, що урегулюють суспільне життя країни, стосуються проблеми захисту людської, особистісної та національної (етнічної) гідності учнів?
- 2.6. У чому полягає сутність виховання культури гідності учнів?
- 2.7. Назвіть фактори, які негативно позначаються на вихованні культури гідності учнів.
- 2.8. Назвіть педагогічні умови виховання культури гідності учнів.
- 2.9. У чому полягає потенціал позакласної роботи у вихованні культури гідності учнів?
- 2.10. Які сучасні виховні технології Ви пропонуєте використовувати у вихованні культури гідності учнів?
- 2.11. Які методи і форми роботи, на Вашу думку, є найбільш ефективними у вихованні культури гідності зростаючої особистості?
- 2.12. Опишіть стисло Ваш особистий досвід виховання культури гідності учнів.

Відповідь педагогів на кожне питання анкети має оцінюватись за шкалою: «3» — повна відповідь; «2» — часткова відповідь; «1» — відповідь неправильна; «0» — відповідь відсутня.

Сумарна кількість балів від 26 до 30 відповідає *високому рівню* сформованості когнітивного критерію готовності педагогів до виховання культури гідності учнів; від 20 до 24 балів — *середньому рівню*; від 15 до 19 балів — *недостатньому рівню*; нижче 14 балів — *низькому рівню* сформованості когнітивного критерію готовності педагогів до виховання культури гідності зростаючої особистості.

Рівень сформованості *операційного критерію* готовності педагога до вирішення завдань виховання в учнів культури гідності доцільно діагностувати за методиками експертної оцінки та самооцінки. Сформованість кожного показника має оцінюватись експертною групою, а також самим педагогом за школою: «4» — показник проявляється у повній мірі; «3» — на середньому рівні; «2» — на достатньому рівні; «1» — на недостатньому рівні; «0» — показник несформований.

Шляхом арифметичного складання балів експертної оцінки й самооцінки та поділу загальної суми на 2 визначається усереднена оцінка сформованості кожного показника.

Анкета 3. Оцінка рівня сформованості операційного критерію готовності до виховання культури гідності учнів.

№ з/п	Показники	Оцінки	
		само-оцінка	експертна
1.	Вміння визначити мету та основні завдання виховання культури гідності учнів різних вікових категорій		
2.	Здатність планувати процес виховання культури гідності учнів відповідно до визначених цілей		
3.	Вміння добирати доцільні методи виховання культури гідності учнів		
4.	Вміння використовувати оптимальні форми і засоби виховання культури гідності учнів		
5.	Здатність застосовувати технічні засоби та інформаційно-комунікаційні технології для вирішення конкретних завдань виховання культури гідності учнів		
6.	Володіння методикою створення виховних ситуацій для прояву учнями культури гідності		
7.	Здатність оптимально керувати виховним процесом, вміння викликати інтерес, сформувати потребу, стимулювати активність і самостійність, заохотити та створити спеціальні виховні ситуації для прояву культури гідності		
8.	Уміння налагоджувати міжособистісні взаємини учасників процесу виховання культури гідності учнів, попереджувати і долати конфлікти, створювати комунікативну мережу для самовиховання культури гідності		
9.	Здатність адекватно сприймати, розуміти й приймати особливості інших суб'єктів процесу виховання культури гідності		
10.	Спроможність вивчати динаміку вихованості цієї якості особистості дитини		
11.	Вміння вивести виховну ситуацію на пошук учнями шляхів самовдосконалення в контексті культури гідності		
12.	Здатність навчати учнів вмінням самовиховання культури гідності		

По кожному показнику треба підраховувати **коефіцієнт загального рівня** його прояву за формулою:

$$\frac{[(K_1 \times 4) + (K_2 \times 3) + (K_3 \times 2) + K_4]}{(K \times 4)},$$

де К — загальна кількість респондентів; K_1 — кількість респондентів, рівень прояву вимірюваного показника яких дорівнював оцінці «4»;

K_2 — кількість респондентів, рівень прояву вимірюваного показника яких дорівнював оцінці «3»; K_3 — кількість респондентів, рівень прояву вимірюваного показника яких дорівнював оцінці «2»; K_4 — кількість респондентів, рівень прояву вимірюваного показника яких дорівнював оцінці «1».

Підсумковий коефіцієнт для оцінки рівня сформованості *операційного критерію* готовності педагогів до виховання в учнів культури гідності має визначатись шляхом ділення суми коефіцієнтів прояву показників на кількість цих показників (їх всього 12).

Високий рівень сформованості *операційного критерію* готовності педагогів до виховання в учнів культури гідності дорівнює коефіцієнту від «0,75» до «1»; середній рівень сформованості відповідає коефіцієнту від «0,50» до «0,74»; недостатній рівень сформованості визначається коефіцієнтом від «0,26» до «0,49»; низький рівень сформованості відповідає коефіцієнту, нижчому від «0,25».

З метою вивчення рівня сформованості *рефлексивно-особистісного* критерію готовності до виховання культури гідності учнів рекомендуємо вивчити характер оцінки педагогом себе як суб'єкта процесу виховання культури гідності школярів; рівень усвідомлення сильних та слабких сторін власної професійної компетентності в аспекті виховання культури гідності зростаючої особистості.

Анкета 4. Самооцінка педагога своєї готовності до виховання в учнів культури гідності.

№ з/п	Показники критерію	4	3	2	1	0
	Наскільки Ви вмієте:					
1.	формулювати цілі та завдання виховного процесу, спрямованого на формування культури гідності учнів, оптимально переосмислювати їх та корегувати у ході виховної діяльності					
2.	вибудовувати цілісну виховну програму виховання культури гідності учнів, яка враховувала б нові педагогічні орієнтири					
3.	коригувати процес виховання культури гідності дітей у відповідності до вимог особистісно орієнтованої освіти					
4.	враховувати індивідуальні здібності та особливості дітей у вихованні культури гідності					
5.	продуктивно, нестандартно організувати процес виховання культури гідності учнів					
6.	на основі особистого досвіду і мотивів вихованців бути співтворцем мети їх самовиховання культури гідності, зацікавленим і компетентним консультантом і помічником у співвіднесенні мети з результатом, використанні доступних для дітей форм рефлексії та самооцінки					

7.	стимулювати прояви, адекватно оцінювати та реагувати на прояви культури гідності дітей						
8.	аналізувати динаміку становлення й розвитку культури гідності учнів						
9.	здійснювати рефлексію власної діяльності з виховання культури гідності учнів, самовдосконалюватись у цьому аспекті						

Примітки: «4» — у повній мірі; «3» — на середньому рівні; «2» — на достатньому рівні; «1» — на недостатньому рівні; «0» — не вмію, не проявляються.

По кожному показнику має підраховуватись **коефіцієнт загального рівня** його прояву за формулою:

$$\frac{[(K_1 \times 4) + (K_2 \times 3) + (K_3 \times 2) + K_4]}{(K \times 4)},$$

де K — загальна кількість респондентів; K_1 — кількість респондентів, які оцінили прояв вимірюваного показника оцінкою «4»; K_2 — кількість респондентів, які оцінили прояв вимірюваного показника оцінкою «3»; K_3 — кількість респондентів, які оцінили прояв вимірюваного показника оцінкою «2»; K_4 — кількість респондентів, які оцінили прояв вимірюваного показника оцінкою «1».

Підсумковий коефіцієнт для оцінки рівня сформованості *рефлексивно-особистісного критерію* готовності педагогів до виховання в учнів культури гідності визначається шляхом ділення суми коефіцієнтів прояву показників на кількість цих показників (їх всього 9).

Високий рівень сформованості *рефлексивно-особистісного критерію* готовності педагогів до виховання в учнів культури гідності дорівнює коефіцієнту від «0,75» до «1»; середній рівень сформованості відповідає коефіцієнту від «0,50» до «0,74»; недостатній рівень сформованості визначається коефіцієнтом від «0,26» до «0,49»; низький рівень сформованості відповідає коефіцієнту, нижчому від «0,25».

Загальний рівень готовності педагогів до виховання в учнів культури гідності визначається за формулою:

$$(K_1 + K_2 + K_3 + K_4): 4,$$

де K_1 — коефіцієнт сформованості мотиваційно-ціннісного критерію;

K_2 — коефіцієнт сформованості когнітивного критерію;

K_3 — коефіцієнт сформованості операційного критерію;

K_4 — коефіцієнт сформованості рефлексивно-особистісного критерію;

4 — загальна кількість критеріїв готовності педагога до виховання культури гідності учнів.

За результатами діагностики визначаються *високий, середній, недостатній та низький* рівні готовності педагогів до виховання в учнів культури гідності.

Педагоги із **високим рівнем** готовності виявляють стійкий інтерес до проблеми виховання культури гідності учнів, усвідомлюють смисл і цілі виховної діяльності з виховання у дітей цього феномену, виявляють готовність до опанування новітніх технологій виховання культури гідності учнів, створення власних творчих напрацювань, вдосконалення своїх практичних навичок у цьому аспекті та подолання труднощів, пов'язаних зі змістом та організацією процесу виховання культури гідності учнів. Таким вчителям притаманне переважання внутрішньої мотивації у навчанні на курсах підвищення кваліфікації та самоосвіті у міжкурсовий період, ґрунтовні знання теоретичних засад виховання культури гідності особистості, повне розуміння сутності технології, значний особистий досвід та майстерність в організації процесу виховання культури гідності учнів, здатність систематично здійснювати рефлексію власної педагогічної діяльності у цьому аспекті.

Середній рівень готовності педагогів до виховання культури гідності учнів виражає зацікавленість та усвідомлення педагогом необхідності виховання у дітей цього феномену, наявність потреби в оволодінні технологією виховання досліджуваного феномену; достатній обсяг знань теоретичних основ виховання культури гідності, повне розуміння сутності відповідної технології, однак незначний особистий досвід педагогічної діяльності у цьому аспекті. Рефлексія власної діяльності з виховання культури гідності учнів здійснюється несистемно.

Недостатній рівень готовності педагогів до виховання культури гідності учнів характеризується ситуативним інтересом до означеної проблеми, нейтральною мотивацією, пов'язаною із зовнішніми стимулами; невисоким або низьким рівнем знань теоретичних засад культури гідності особистості, неповним розумінням сутності відповідної технології, методичними труднощами, практично відсутнім особистим досвідом організації процесу виховання культури гідності школярів та епізодичним здійсненням рефлексії власної педагогічної діяльності.

Педагоги із **низьким рівнем** готовності до виховання культури гідності учнів проявляють відсутність інтересу до означеної проблеми, явне або приховане небажання здійснювати педагогічну діяльність у цьому аспекті, негативною мотивацією, відсутністю спрямованості на оволодіння технологією виховання культури гідності учнів, повною відсутністю теоретичних знань та практичного досвіду організації даного процесу.

З метою підвищення рівня сформованості у педагогічних працівників досліджуваного феномену пропонуємо скористатись розробленою нами **Програмою підготовки педагогів у системі післядипломної освіти до виховання в учнів культури гідності**, яка містить навчально-тематичний план *факультативного спецкурсу* «Теорія і методика виховання культури гідності учнів» для використання на курсах підвищення кваліфікації, *дистанційний спецкурс* з аналогічною назвою для самостійного опанування педагогами у міжкурсовий період у рамках Інтернет-школи професійної майстерності, а також *методичні рекомендації* щодо організації циклу семінарів-практикумів у ході методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів. Зазначені розробки взаємозбагачують одна одну та спрямовані на сприяння оволодінню педагогічними працівниками теорією і методикою виховання культури гідності дітей та учнівської молоді як на курсах підвищення кваліфікації, так і в міжкурсовий період.

Так, спецкурс «Теорія і методика виховання культури гідності учнів», розроблений для впровадження на курсах підвищення кваліфікації, розрахований на 27 годин і складається із 3 модулів: мотиваційно-ціннісного, змістово-процесуального та контрольно-аналітичного.

Програма спецкурсу «Теорія і методика виховання культури гідності дітей та учнівської молоді».

Мотиваційно-ціннісний модуль (7 годин).

1. Вхідне діагностування (визначення початкового рівня готовності педагогів до виховання в учнів культури гідності). Вхідна оглядова лекція — **1 година.**

2. Актуальність проблеми виховання культури гідності особистості в умовах демократизації та гуманізації суспільного життя в Україні (лекція-діалог з мультимедійним супроводом) — **2 години.**

3. Основні нормативно-правові акти щодо захисту людської, особистісної та національної (етнічної) гідності громадян України (теоретичний семінар) — **2 години.**

4. Сутність і структура поняття «культура гідності особистості» (лекція-діалог з мультимедійним супроводом) — **2 години.**

Змістово-процесуальний модуль (16 годин).

1. Сучасна методологічна основа виховання культури гідності зростаючої особистості (лекція-діалог з мультимедійним супроводом) — **2 години.**

2. Методика виховання культури гідності дошкільників (семінар-практикум) — **2 години.**

3. Методика виховання культури гідності учнів початкових класів (семінар-практикум) — **2 години**.

4. Методика виховання культури гідності молодших підлітків — учнів 5-6 класів (семінар-практикум) — **2 години**.

5. Методика виховання культури гідності старших підлітків — учнів 7-8 класів (семінар-практикум) — **2 години**.

6. Методика виховання культури гідності старшокласників — учнів 9-11 класів (семінар-практикум) — **2 години**.

7. Важливість аналітичних, прогностичних, проектувальних, аналітичних, конструктивних, організаційних, комунікативних та перцептивних умінь і навичок педагога для успішної організації процесу виховання культури гідності школярів (лекція з елементами дискусії та практичних вправ) — **2 години**.

8. Особливості створення інформаційно-комунікаційного простору для виховання культури гідності старших підлітків та учнівської молоді (лекція-діалог з мультимедійним супроводом) — **2 години**.

Контрольно-аналітичний модуль (4 години)

1. Обмін досвідом використання інноваційних технологій виховання культури гідності дітей та учнівської молоді (семінар-презентація) — **3 години**.

2. Контрольне діагностування рівня готовності педагогів до виховання культури гідності учнів — **1 година**.

У ході опанування *мотиваційно-ціннісного модуля* слухачі курсів підвищення кваліфікації мають усвідомити необхідність здійснювати виховання культури гідності зростаючих громадян України як необхідної умови демократизації та гуманізації суспільного життя країни.

На *вхідній оглядовій лекції* після вхідного діагностування здійснюється короткий огляд спецкурсу, методичні та організаційні особливості його опанування, подається рекомендована література для самостійного опрацювання, терміни та форми контролю результатів опанування факультативного курсу.

На *наступних лекційних заняттях* цього модуля, а також у ході *теоретичного семінару* необхідно наголошувати на тому, що сучасна наука розглядає гідність як правову, філософську, етичну категорію. З точки зору права, гідність виражає уявлення про безумовну цінність кожної людини. Право на гідність є невід’ємним правом кожної людини, воно зафіксовано у міжнародних документах, зокрема у «Загальній декларації прав людини», прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН і ратифікованій Україною. Визнання гідності кожної людини впливає з принципу рівності всіх людей, прав на повагу безвідносно до соціального статусу. Таке визнання

є неодмінною передумовою моральних відносин між людьми. Суспільство повинно визнавати гідність кожної людини незалежно від її віку, соціального стану, професії, національності й реальних чеснот. Мова йде про людську гідність, яка через систему соціальних зв'язків є вихідною у взаємовідносинах між людьми і знаходить своє безпосереднє відображення у гідності кожної людини (особистісній гідності). Визнання суспільством гідності людини розглядається вченими як кредит, наданий людині для її самореалізації та морального вдосконалення [9].

На теоретичному семінарі доцільно завчасно підготувати слухачів курсів підвищення кваліфікації до висвітлення генези поняття «гідність» та думок вчених різних епох щодо видів та сутності цієї дефініції. Педагоги мають усвідомити, що людська гідність означає значущість людини для суспільства з точки зору її моральних, духовних, фізичних (природних) якостей, тобто значущість індивіда як людини, як *представника людства*, незалежно від її належності до тієї чи іншої соціальної спільноти, групи та становища у суспільстві. Особистісна гідність — це сукупність уявлень особистості про свою самоцінність, почуття власної значущості та самоповаги конкретної людини.

Ідея людської гідності як вищої цінності і призначення людини була висунута вже гуманістами кінця середньовіччя. В основі цієї ідеї було визнання цінності і високого призначення людини незалежно від її станової належності, соціального походження, раси, нації. Зокрема, І. Кант вважав, що гідність є внутрішньою безвідносною цінністю, а те, чому притаманна гідність, вище будь-якої ціни. На його думку, це може бути лише людство, оскільки тільки воно здатне мати гідність. І. Кант поставив цю моральну якість у центр свого етичного вчення і вивів моральні правила людської спільноти в контексті визнання гідності абсолютною цінністю.

У процесі розвитку ідея гідності стала основним поняттям гуманізму як цілісної системи етичних поглядів на особу, її становище в суспільстві й системі морально-правових відносин.

Етична категорія «гідність» займає особливе місце в структурі внутрішнього світу людини і виступає основою моральної культури особистості. Як категорія етики, гідність означає особливе моральне ставлення людини до себе (суб'єктивне ставлення, самоствавлення) й усвідомлення ставлення до себе з боку інших людей і суспільства загалом, у якому визнається цінність особистості (об'єктивне ставлення). Отже, гідність як етична категорія трактується як об'єктивна, суспільно-моральна цінність особистості, а також як оцінка людиною своєї духовно-моральної цінності [9].

На занятті, присвяченому висвітленню сутності та структури гідності як інтегрованої якості особистості, розгляду механізму її становлення доцільно наголосити, що на основі позитивної самооцінки своїх моральних якостей у їх системній єдності, своїх дій та вчинків у людини виникає внутрішнє визнання й самоповага (почуття власної гідності), а також потреба й очікування поваги до себе з боку інших людей та суспільства загалом. Іншими словами, у почутті гідності акумулюється самоповага особистості, неприпустимість посягань на її життя і свободу. Визнання своєї цінності з боку інших особистість сприймає як свідчення об'єктивного існування її гідності, навіть за відсутності її моральних чеснот, а це в свою чергу сприяє становленню самовимогливості і самоконтролю людини як передумов її духовно-морального самовдосконалення.

Самоповага, самовимогливість і самоконтроль як компоненти особистісної гідності виконують функцію саморегуляції поведінки: людина, у якій б життєві ситуації вона не потрапляла, мусить поводитися гідно, щоб не втратити людського достоїнства. Поводитися гідно — означає не принижуватись і не дозволяти принижувати себе іншим людям. У людських взаєминах та людській життєдіяльності гідність проявляється через такі чесноти, як ввічливість, порядність, чесність, скромність, вимогливість до себе, благородство тощо.

Як категорія ставлення і самоставлення, гідність проявляється у сферах відносин «Я — Я» (самоставлення), «Я — Ти» (взаємовідносини особистості з особистістю), «Я — інші люди» (взаємовідносини особистості й суспільства).

У результаті опанування мотиваційно-ціннісного модуля педагогічні працівники мають дійти висновку про необхідність виховання в учнів таких видів гідності:

- людська гідність (правовий аспект, змістове наповнення якої визначається сферою життєдіяльності учнів «Я — дитина, людина, європеєць, представник людства»);
- особистісна гідність (змістове наповнення визначається сферою життєдіяльності школярів в аспекті «Я — учень, гуманіст, майбутній спеціаліст, нащадок і продовжувач славної роду»);
- національна гідність (змістове наповнення визначається сферою життєдіяльності учнів в аспекті «Я — українець, творець держави й української нації). Наголошувалось, що передумовою формування національної гідності є становлення етнічної гідності кожного учня як представника певного етносу, що входить до складу української політичної нації [9].

Метою навчання слухачів курсів підвищення кваліфікації за *змістово-процесуальним модулем* є формування у педагогів вмін-

ня визначати мету та основні завдання виховання культури гідності учнів різних вікових категорій у відповідності до нових теоретико-методологічних засад виховної діяльності, зокрема — гуманізації та демократизації освіти, нагальної необхідності реалізовувати особистісно орієнтований підхід в організації зазначеного виховного процесу.

Навчальні заняття з опанування теоретичних питань виховання культури гідності учнів рекомендуємо організовувати за допомогою *технології розвитку критичного мислення*, яка сприяє становленню педагогів як суб'єктів навчального процесу, розвитку в них умінь усвідомлювати досліджувану проблему, діалектичний зв'язок між окремими суперечностями; обґрунтовувати власну точку зору; добирати прийнятні, відповідні та несуперечливі докази для доведення власного судження; помічати факти, що суперечать власній думці; знаходити контраргументи; оцінювати, вибирати одну із багатьох альтернативних точок зору; спростовувати неправдиву або неточну інформацію; узагальнювати вже відомі або щойно отримані знання; будувати гіпотези; робити висновки.

Заняття із використання технології розвитку критичного мислення за своєю структурою мають три логічно взаємопов'язаних стадій:

I стадія. «Виклик». На цьому етапі відбувається актуалізація наявних знань. Педагоги аналізують те, що вони вже знають з цієї теми. Вся інформація подається наочно у систематизованому вигляді. Фіксуються всі висловлені класними керівниками думки: і правильні, і помилкові; визначаються протиріччя, певні невідповідності, нез'ясовані моменти. Така робота є підґрунтям подальшого пошуку під час ознайомлення з новою інформацією.

Далі відбувається колективне визначення цілей вивчення теоретичного матеріалу у *формі* «мозкового штурму» (висунення різних версій, побудова гіпотез).

Таким чином, перша стадія актуалізує наявні знання слухачів курсів підвищення кваліфікації, збуджує інтерес до теми, що вивчається, вмотивовує до активного її опанування.

II стадія. «Осмислення». Це етап опанування новим матеріалом, розвиток творчого мислення, навичок самостійної роботи, пошукової діяльності, продуктивної евристичної взаємодії.

Форми роботи: розповідь; міні-лекція, що супроводжується мультимедійною презентацією; індивідуальне, парне чи групове опрацювання теоретичного матеріалу; перегляд відеоматеріалів. У процесі роботи з новою інформацією мають використовуватись прийоми: проблемні питання по ходу розповіді, складання схем та/або таблиць,

цитування цікавих фактів та коментарів, дискусії, ділові та імітаційні ігри тощо.

Під час опрацювання нової інформації педагогам доцільно запропонувати такі *види роботи*: знаходити потрібну інформацію в різних джерелах; визначати головне (суть) в інформації, її адресну спрямованість; систематизувати інформацію (схеми, таблиці, діаграми тощо); переводити візуальну інформацію у вербальну і навпаки; знаходити помилки в інформації, сприймати альтернативні точки зору та висловлювати обґрунтовані аргументи; встановлювати асоціативні та практико-доцільні зв'язки між інформаційними повідомленнями.

III стадія. «Рефлексія». Мета цього етапу — аналіз педагогами отриманих знань; формулювання особистої думки щодо ставлення до нового теоретичного матеріалу; усвідомлення їх актуальності для власної педагогічної діяльності; корекція своїх установок й намірів.

Методичними прийомами на цій стадії опанування нового теоретичного матеріалу можуть бути *проведення дискусії, дебатів, складання схем, написання есе, письмові або усні відповіді на запитання*:

- наведіть приклад: що відбулося б, якщо...;
- у чому полягають сильні та слабкі сторони...;
- яким чином впливає... на...;
- поясніть, чому...; поясніть, як...; чому важливо...;
- який аргумент можна навести проти...;
- який аргумент є кращим і чому...;
- чи погоджуєтеся Ви із твердженням, що....

На таких заняттях необхідно вмотивувати педагогічних працівників у вихованні культури гідності учнів використовувати технологію розвитку критичного мислення, оскільки за таких умов реалізуються важливі для розвитку вихованця *принципи* проблемного навчання, інтерактивного навчання та навчання як дослідження; *зміст* навчання постає як система проблемних задач, що поступово ускладнюються та вирішуються; *методи та прийоми* навчання мають на меті систематичне створення для учнів ситуацій вибору; *форми* навчання забезпечують діалог у процесі розв'язування ситуацій вибору; *методи* контролю передбачають письмові завдання з наступною груповою та індивідуальною рефлексією (аналіз і критику, самоаналіз і самокритику); *стиль* навчання надає учню право на помилку, моделює ситуації виправлення помилок. Все це у комплексі, на нашу думку, сприяє становленню вихованця як гідної, самостійної й відповідальної людини з чіткою особистісною позицією.

У ході практикоспрямованих занять на основі опрацювання науково-методичних праць К. О. Журби [1], В. А. Киричок [6], Г. Г. Маруніної [8], К. І. Чорної [13; 14], І. М. Шкільної [15], присвячених вихованню

культури гідності дітей різних вікових категорій, у педагогічних працівників необхідно цілеспрямовано формувати здатність оптимально керувати зазначеним виховним процесом, стимулювати активність і самостійність учнів. Особливий акцент при цьому треба зробити на необхідність використання сучасних підходів до планування процесу виховання культури гідності учнів, доцільному доборі методів, форм і засобів виховання культури гідності учнів, особливостях застосовування технічних засобів та створення інформаційно-комунікаційного простору для виховання цієї якості у старших підлітків та учнівської молоді. Значна увага має приділятися оволодінню педагогами методикою створення виховних ситуацій для прояву учнями культури гідності, розвитку уміння налагоджувати гуманні та паритетні міжособистісні взаємини учасників виховного процесу, попереджувати і долати конфлікти, вивчати динаміку вихованості культури гідності у дітей та учнівської молоді.

Другу частину кожного із таких практикоспрямованих занять доцільно проводити у формі *ділової гри*. Методика її проведення полягає у тому, що для практичного опанування різних інноваційних форм виховання культури гідності у дітей тієї чи іншої вікової категорії формуються окремі групи слухачів курсів підвищення кваліфікації, які отримують завдання підготуватись й презентувати нову форму роботи або вид діяльності, які сприяли б вихованню у дітей досліджуваного феномену. Педагоги кожної групи самостійно розподіляють ролі у своїй команді, моделюють функції кожного учасника ділової гри та після самостійної підготовки презентують для інших своїх колег практичне використання опанованої форми роботи. На заключному етапі такого заняття відбувається обговорення потенційних можливостей запропонованих форм роботи та видів діяльності для виховання в учнів культури гідності. Педагогам має бути запропоновано дати відповідь на запитання: «Які презентовані методи і форми роботи, на Вашу думку, є найбільш ефективними у вихованні культури гідності зростаючої особистості? У чому полягає їх потенціал?» Крім цього, кожний слухач курсів підвищення кваліфікації має отримати *завдання для самостійної роботи* — розробити заняття з проблеми виховання культури гідності дітей кожної вікової категорії. Під час інструктажу доцільно звернути увагу педагогічних працівників на необхідність оптимального формулювання мети та завдань заняття, спрямованого на формування культури гідності учнів; доцільних змісту та методів спільної взаємодії вчителя й учнів; цікавих, нестандартних та продуктивних форм роботи, прогнозування результатів заняття в контексті виховання культури гідності учнів.

Таким чином, під час опанування *змістово-процесуального модулю* у педагогічних працівників мають сформуватись вміння втілювати зміст процесу виховання культури гідності учнів у конкретні педагогічні задачі. Крім цього, важливим є удосконалення вміння педагогів здійснювати обґрунтований вибір змісту виховного процесу та оптимальний добір форм, методів та засобів виховання культури гідності учнів, вміння створювати для цього необхідні матеріальні, організаційні та морально-психологічні умови; вміння активізувати особистість вихованця як суб'єкта виховної взаємодії, організувати спільну діяльність та створювати інформаційно-комунікаційний простір у контексті дослідження, а також запобігати негативним впливам оточуючого середовища.

На заняттях *контрольно-аналітичного модуля* слухачі курсів підвищення кваліфікації обмінюються набутим досвідом використання інноваційних технологій виховання культури гідності дітей та учнівської молоді шляхом презентації апробованих на практиці авторських розробок занять з виховання в учнів досліджуваного феномену. На семінарі-презентації також необхідно проаналізувати правильність визначення цілей та конкретних виховних задач, відповідність змісту діяльності цілям виховного процесу, ефективність застосованих методів, прийомів та засобів, доцільність обраних форм виховної взаємодії щодо виховання в учнів культури гідності. Результатом такого заняття може стати створення *електронної збірки* розробок позакласних занять з виховання культури гідності учнів.

Таким чином, контрольно-аналітичний модуль розробленого нами спецкурсу спрямований на вдосконалення вмінь педагогів здійснювати аналіз процесу виховання культури гідності учнів, а також рефлексію власної педагогічної діяльності у цьому аспекті з метою визначення нового комплексу педагогічних задач.

Контрольне діагностування рівня готовності педагогів до виховання культури гідності учнів здійснюється за наведеними вище методиками. За результатами діагностики, за потребою, може здійснюватись *корекційна робота* у вигляді додаткових консультацій, рекомендацій із самоосвіти, порад опрацювати практичний досвід виховання культури гідності учнів педагогами експериментальних шкіл Черкащини або взяти участь у спеціально організованих ними семінарах-практикумах.

У міжкурсовий період у рамках Інтернет-школи професійної майстерності, розміщеної на Черкаському освітянському порталі (сайті Черкаського ОПОПП), педагогічним працівникам для самостійного опанування пропонується *дистанційний спецкурс «Теорія і методика виховання культури гідності учнів»*, навчальний план якого є аналогічним стаціонарному спецкурсу, про який йшлося вище. На першій

сторінці дистанційного спецкурсу розміщено анотацію, яка знайомить педагогічних працівників із переліком пропонованих тем для самостійного опанування.

Кожна із запропонованих тем містить лекційний матеріал, мультимедійну презентацію, питання для самоперевірки рівня засвоєння теоретичного матеріалу, практичне завдання для самостійного виконання на основі опанованої теорії, перелік рекомендованої літератури до теми та посилань на електронні ресурси мережі Інтернет. Слід зазначити, що мультимедійні матеріали, подані для самостійного опрацювання, не лише надають педагогам можливість неодноразового звернення до них у комфортному режимі та темпі, але й підсилюють мотивацію до активного їх використання у практичній діяльності.

Процес дистанційного опанування педагогами зазначеного спецкурсу характеризується такими *ознаками*: обмін інформацією між викладачем і слухачами спецкурсу здійснюється засобами інформаційно-комунікаційних технологій; педагоги використовують не лише матеріали, розміщені на сайті Інтернет-школи професійної майстерності, але й віддалені електронні ресурси; навчання за дистанційним спецкурсом завершується електронним тестуванням для визначення рівня оволодіння теоретичним матеріалом, де кожна із тем, присвячена методиці виховання культури гідності дітей різних вікових категорій, передбачає самостійне виконання педагогами практичного завдання — розробку виховного заняття за темою, що опановується; освітній процес має продуктивний характер (результатом навчання за дистанційним спецкурсом є поповнення створеної *колективної електронної збірки* розробок занять із виховання культури гідності учнів).

У рамках дистанційного спецкурсу пропонуються такі *форми занять*:

- *мультимедіа-лекції* для самостійного опрацювання лекційного матеріалу, під час яких теоретичний матеріал структурується таким чином, що кожний слухач має змогу обрати для себе комфортний темп і спосіб вивчення матеріалу;
- *відеолекції*, які записані за допомогою цифрової відеокамери та через відповідні посилання, прикріплені до Інтернет-сторінки спецкурсу. Крім цього, за бажанням слухачів курсів, вони мають змогу отримати відеозапис лекції на компакт-диску. Обидва варіанти надають можливість неодноразового звернення до матеріалів відеолекції;
- *семінарські заняття* у режимі *off-line* (викладач курсу розміщує на Інтернет-сторінці спецкурсу питання для розгляду під час вивчення теми; слухачі курсу електронною поштою

надсилають свої реферати або тексти виступів, які також розміщуються на Інтернет-сторінці спецкурсу; у призначений викладачем день і час на форумі Інтернет-школи професійної майстерності має відбутись обговорення питань, запропонованих для розгляду, а також рефератів та текстів виступів слухачів курсу);

- *семінарські заняття* в режимі *on-line* (викладач розміщує на Інтернет-сторінці спецкурсу питання для самостійного опрацювання педагогічними працівниками; під час періоду самостійного опрацювання матеріалу, який триває не менше тижня, педагоги мають змогу отримати консультацію викладача як за допомогою електронної пошти, так і за допомогою телефонного зв'язку; заключний етап такого семінарського заняття передбачає колективне обговорення проблеми або в режимі *chat*, або за допомогою технології *scape*);
- навчальні *дискусії*, які для підсилення мотивації здійснювати виховання досліджуваного феномену проводяться або на форумі Інтернет-школи професійної майстерності, або за допомогою технології *scape*;
- *контрольне діагностування* рівня опанування теоретичним матеріалом за допомогою *електронних тестів*.

Слід зазначити, що *консультації* з різних тем дистанційного спецкурсу (як у режимі *off-line*, так і в режимі *on-line*) можуть бути не лише як компоненти різних форм навчальної діяльності, але і як самостійні форми організації індивідуального навчання.

Важлива роль в опануванні дистанційного спецкурсу відводиться *самостійній роботі* педагогічних працівників (опрацювання теоретичного матеріалу, написання рефератів, розробка занять з виховання культури гідності учнів). Для підвищення ефективності самостійної роботи педагогів з опанування дистанційного спецкурсу в *Електронній бібліотеці* Черкаського освітянського порталу розміщені науково-методичні статті та посібники, присвячені вихованню культури гідності дітей різних вікових категорій, а також перелік корисних матеріалів електронних баз даних та фондів бібліотек.

Для підготовки педагогів до виховання культури гідності учнів нами розроблені *методичні рекомендації щодо організації циклу семінарів-практикумів* у системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів. Тематика семінарів-практикумів, апробована експериментальними школами Черкаської області (регіонального рівня), спрямована на сприяння оволодінню педагогічними працівниками теорією і методикою виховання культури гідності дітей та учнівської молоді.

На першому одноденному семінарі «*Теоретичні основи виховання культури гідності дітей та учнівської молоді*», тривалістю 6 годин (3 пари), розглядаються актуальність проблеми виховання культури гідності особистості в умовах модернізації суспільного життя в Україні та основні нормативно-правові акти щодо захисту людської, особистісної та національної (етнічної) гідності громадян України. Зауважимо, що використання мультимедійного супроводу, методів організації групової навчальної діяльності дадуть змогу педагогам краще усвідомити сутність і структуру поняття «культура гідності особистості».

На другому одноденному семінарі «*Сучасна методологічна основа виховання культури гідності зростаючої особистості*», тривалістю 6 годин (3 пари), необхідно висвітлити шляхи реалізації особистісно орієнтованого, діяльнісного, аксіологічного та діалогічного підходів в організації процесу виховання досліджуваного феномену. Важливою складовою семінару має бути опрацювання рефлексивно-експліцитного методу, розробленого І.Д. Бехом [4] та інтерпретованого К.І. Чорною [13] в контексті виховання культури гідності старшокласників.

Названі семінари мають носити *проблемний характер* і у своїй структурі містити різноманітні види роботи у формі *дискусії, диспуту, змагання*, що розвиватиме творчу самостійність педагогічних працівників у процесі підготовки до виховання досліджуваного феномену, зміцнюватиме їхню мотивацію до якісного виконання поставлених завдань, формуватиме вміння чітко і повно презентувати результати групової навчальної діяльності.

Наступні п'ять практикоспрямованих семінарів, тривалістю 4 години (2 пари), необхідно присвятити розгляду конкретних методик виховання культури гідності дітей різних вікових категорій — дошкільників (для вихователів дошкільних навчальних закладів та навчально-виховних комплексів), учнів початкової школи (для класоводів початкових класів), молодших підлітків (для класних керівників 5-6 класів), старших підлітків (для класних керівників 7-8 класів) та старшокласників (для класних керівників 9-11 класів).

Рекомендуємо, щоб ці семінари-практикуми склались із двох частин. *Перша* має бути присвячена організації *активних форм роботи* класних керівників щодо опанування теоретичним матеріалом з методики виховання культури гідності дітей тієї чи іншої вікової категорії, висвітленої у працях К.О. Журби [1], В.А. Киричок [6], Г.Г. Маруніної [8], К.І. Чорної [13; 14], І.М. Шкільної [15]. У ході *другої* частини семінарів доцільно організувати проведення класоводами та класними керівниками відкритих виховних занять, у ході

яких мають бути продемонстровані нові методи та форми роботи з виховання досліджуваного феномену.

Теоретичну частину кожного із семінарів рекомендуємо проводити у формі ділової гри, «круглого столу», «мозкового штурму», дискусії, роботи в групах або парах, змагання та інших формах інтерактивного навчання на основі діяльнісного, технологічного, інтегративного, інформаційного та професійно орієнтованого підходів до організації післядипломної освіти.

Для опанування певного методу чи конкретного прийому виховання культури гідності учнів, а також для розв'язання конкретних ситуацій, які можуть виникнути у названому процесі, рекомендуємо організувати семінарське заняття з використанням *ділової гри*. Доцільно також теоретичну частину семінару-практикуму організувати у формі *змагання*.

Для організації самостійної роботи класоводів та класних керівників щодо опанування методики виховання культури гідності дітей різних вікових категорій, для оптимального вирішення виховних ситуацій, що можуть виникнути в організації зазначеного процесу, рекомендуємо використовувати *метод проєктів*.

Підготовка найбільш досвідчених класних керівників до виховання культури гідності учнів може мати характер *самостійної пошукової діяльності*, пов'язаної з рішенням дослідницьких і творчих завдань.

У міжкурсовий період методична робота щодо підготовки педагогів до виховання культури гідності учнів доцільно завершити проведенням *конференції з обміну досвідом використання інноваційних технологій виховання культури гідності дітей та учнівської молоді*, тривалістю 4 години (2 пари). Під час конференції педагогічним працівникам необхідно запропонувати власні напрацювання з досліджуваної проблеми: презентувати на освітянських виставках та шляхом друку у педагогічній пресі.

Література:

1. Ананьева І.І. Зарубіжний досвід виховання культури гідності молодших підлітків в сім'ї / І.І. Ананьева, К.О. Журба // Педагогічний вісник. — 2012. — №3. — С. 12-13.
2. Бартків О. Готовність педагога до інноваційної професійної діяльності / О. Бартків // Проблеми підготовки сучасного вчителя. — 2010. — №1. — С. 52-58.
3. Бех І.Д. Гідність як духовний геном особистості / І.Д. Бех // Педагогіка і психологія. — 2009. — №1 (62). — С. 76-89.
4. Бех І.Д. Рефлексивно-експліцитний метод у вихованні особистості / І.Д. Бех // Рідна школа. — 2012. — №12. — С. 3-7.
5. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: [навчальний посібник] / І.М. Дичківська. — К.: Академвидав, 2004. — С. 247-295.
6. Киричок В.А. Сутність і структура культури гідності молодших школярів / В.А. Киричок // Педагогічний вісник. — 2012. — №3. — С. 13-15.
7. Макогон К. Діагностика готовності педагогів до пошукової діяльності / К. Макогон // Рідна школа. — 2002. — №1. — С. 27-29.
8. Маруніна Г.Г. Культура гідності старших дошкільників: констатувальний етап дослідження / Г.Г. Маруніна // Педагогічний вісник. — 2012. — №3. — С. 15-17.
9. Назаренко Г.А. Підготовка педагогів до виховання культури гідності учнів: діагностико-констатувальний етап дослідження / Г.А. Назаренко // Педагогічний вісник. — 2012. — №3. — С. 8-10.
10. Підласий І.П. Педагогічні інновації / І.П. Підласий, А.І. Підласий // Рідна школа. — 1998. — №12.
11. Сластенин В.А. Педагогика. Инновационная деятельность / В.А. Сластенин, Л.С. Подымова. — М.: Магистр, 1997. — 223 с.
12. Уруський В.І. Формування готовності вчителів до інноваційної діяльності: [методичний посібник] / В.І. Уруський. — Тернопіль: ТОКІППО, 2005. — 96 с.
13. Чорна К.І. Використання рефлексивно-експліцитного методу у вихованні гідності старшокласників / К.І. Чорна // Педагогічний вісник. — 2013. — №1-2. — С. 33-34.
14. Чорна К.І. Сутність гуманізації виховного процесу як пріоритетної умови становлення культури гідності зростаючої особистості / К.І. Чорна // Педагогічний вісник. — 2012. — №3. — С. 6-8.
15. Шкільна І.М. Виховання культури гідності старших підлітків: констатувальний етап дослідження / І.М. Шкільна // Педагогічний вісник. — 2012. — №3. — С. 10-12.

Наукове видання

Назаренко Галина Анатоліївна

**ПІДГОТОВКА ПЕДАГОГІВ
У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ
ДО ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ГІДНОСТІ УЧНІВ**

Методичні рекомендації

Технічний редактор *О.М. Корнілов*
Комп'ютерна верстка *В.М. Яценко*
Редактор *О.О. Калашник*
Оформлення обкладинки *К.А. Бобровницька*

Видано державним коштом. Продаж заборонено.

Підп. до друку 12.09.2014. Формат 60x84 ¹/₁₆.
Папір офсетний. Друк офсетний. Ум. др. арк. 1,2.
Замовлення № 2486. Наклад 300 прим.

Поліграфічно-видавничий центр ТОВ «Імекс-ЛТД»
Свідоцтво про реєстрацію серія ДК № 195 від 21.09.2000.
25006, м. Кіровоград, вул. Декабристів, 29
тел./факс (0522) 22-79-30, 32-17-05
E-mail: design@imex.kr.ua